

Esther Gitman

**KAD HRABROST PREVLADA
SPAŠAVANJE I PREŽIVLJAVANJE ŽIDOVA U NDH
1941.-1945.**

Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2012., 344 str.

Razdoblje nacizma vrijeme je velikih ljudskih žrtava i stradanja ogromnog broja ljudi. Država je organizirano i sustavno eliminirala milijune ljudi. Knjiga *Kad hrabrost prevlada. Spašavanje i preživljavanje Židova u NDH 1941.-1945.*, autorice Esther Gitman, predstavlja vrijedan doprinos poznavanju stradanja Židova u našoj zemlji tijekom Drugog svjetskog rata od strane ustaškog režima. Prijevod je na hrvatskom jeziku djela koje je autorica prethodno izdala na engleskom jeziku. Na temelju arhivskog gradiva i razgovora s preživjelim ili njihovim obiteljima autorica donosi priče o ljudskim sudbinama među onih 25 ili 30 posto preživjelih Židova ili 9500 osoba s područja današnje Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine, kojima je na temelju raznih načina uspjelo izbjeći istrebljenje.

Autorica je rođena u Sarajevu, nakon Drugog svjetskog rata živjela je u Izraelu, potom u Kanadi, te u SAD-u. Diplomirala je povijest i sociologiju, specijalizirala kazneno pravo da bi ju doktorski studij doveo u Hrvatsku s obzirom na to da se u njemu bavila spašavanjem i preživljavanjem Židova tijekom NDH.

Odrediti sudbinu Židova u Jugoslaviji teže je negoli drugdje, tvrdi autorica, prenoseći mišljenje historiografa Geralda Reitlingera. Od 39.500 Židova čak 15.000 ih je ubijeno u domaćim koncentracijskim logorima, a više od 8000 otpremljeno je u nacističke logore u Njemačkoj, dok su drugi umrli u borbama Drugog svjetskog rata. Autorica je koristila novine, pravne akte, obavještajne evidencije svjedočenja preživjelih koje je prikupila poslijeratna jugoslavenska Zemaljska komisija, zatim memoare. Većinu arhivskog istraživanja

za ovu knjigu obavila je 2002. i 2003. u Zagrebu, ali je posjetila i Osijek, Vukovar i Dubrovnik. Koristila se arhivom u Sarajevu, Muzejom Holokausta Yad Vashem u Jeruzalemu te Memorijalnim muzejom Holokausta SAD u Washingtonu.

Već u samom podnaslovu knjige razlikuje se spašavanje od preživljavanja. Pomoći u spašavanju i preživljavanju moglo je značiti raditi na dobivanju viza, dopuštenju za putovanja, davanju skloništa, pribavljanju hrane i mnogo toga drugoga, no sve to stavlja osobu kojoj se pomaže, u opasnost, i to najčešće životnu opasnost. U šest poglavlja (1. Židovi u razdoblju između dva svjetska rata; 2. Obični građani kao spasioci; 3. Dužnosnici NDH kao spasioci; 4. Zagrebački nadbiskup kao spasilac; 5. Talijanski vojnici, diplomati i obični građani kao spasioci; 6. Partizani spasioci) dobivamo podatke o strahoti koju su naša „starija braća“ Židovi, kako ih je nazvao Ivan Pavao II., podnijeli zbog ustaškog i nacističkog nehumanog i nekršćanskog ponašanja, ali i o tome kako se na temelju snage savjesti svaki čovjek može suprotstaviti zlu, u ovom slučaju rasističkim i fašističkim režimima, i spasiti svoga bližnjega. Jer, kako kaže autorica, ne možemo razumjeti Holokaust, a da pri tom ne uzmemo u obzir kako su neki Židovi uspjeli izbjeći konačnom rješenju.

Hrvatski su katolici tijekom 50 godina i na polju historiografije bili izloženi napadima i optužbama koje ne prestaju ni danas. Radi toga sa zadovoljstvom čitamo ono što autorica realno i objektivno piše o zagrebačkom nadbiskupu Alojziju Stepincu i njegovoj pomoći i spašavanju Židova, na čemu smo joj zahvalni. Namjera knjige nije ulaženje u kompleksan odnos hrvatskih katolika ili Crkve spram NDH. Prema nekim crkvenim ljudima, kao Ivanu Šariću, autorica izriče negativnu ocjenu (str. 85). Ova knjiga ne analizira jesu li ili koliko su katolici krivi zbog stradanja onih 75 posto Židova. Ona na temelju arhivskoga gradiva i uz poštivanje kriterija znanstvenog rada nudi podatke o pomoći i spašavanju Židova. Stoga se teško može razumjeti činjenica kako su neki krugovi historiografa ostali zatvoreni prema predstavljanju ove knjige. Naime, otkazano je već dogovoreno predstavljanje knjige Esther Gitman na Filozofskom fakultetu u Rijeci.

Ostavljaju dubok emotivni dojam pisma običnih građana upućena vlastima u korist Židova s dugim nizom potpisanih građana. To svakako pokazuje kako su veze među ljudima čvršće negoli su to razlike koje bi proizlazile iz etničke ili vjerske pripadnosti. Dobro je prenesena egzistencijalna dvojba koju su proživljavali Židovi: ostati ili ostaviti sve i bježati? „Preživjeli su često komentirali da je spašavanje bilo duševno stanje, što je značilo da je proces spašavanja počeo kad su pojedinci odlučili pobjeći i živjeti, a potom, hrabro i ne oklijevaći, otisnuli se na put prema preživljavanju čvrsto vjerujući u nj“ (str. 104).

Za našu mjesnu Crkvu upućujem na to da se u knjizi spominje i pomoć časnih sestara u bolnici u Gospiću. Naime, bolnice su također bile utočišta za Židove, a tamošnji liječnik dr. Ante Fulgosi u razgovoru s autoricom donosi svjedočanstvo o spašavanju 15 logoraša koji su ondje bili poslani iz mjesnoga logora Maksimović i koje je spomenuti liječnik, kako sam kaže, uspio spasiti zahvaljujući suradnji s nekoliko časnih sestara koje su radile u bolnici, pretpostavljam milosrdnicama (str. 112). Za našu situaciju bitno je 5. poglavlje o talijanskim vojnicima, diplomatima i običnim građanima kao spasiocima jer je, kao što znamo, naš kraj potpao ne samo pod talijansku vlast nakon Prvog svjetskog rata, nego je 1941. teritorij pod talijanskom kontrolom znatno proširen. S područja pod ustaškom vlašću mnogo je Židova prebjeglo na područje pod talijanskim snagama, gdje im je situacija ipak bila lakša. Valja tome pridodati i činjenicu da je tadašnji riječki biskup Ugo Camozzo također pomagao Židovima, a policijski službenik, potom i riječki načelnik Giovanni Palatucci, uz suradnju crkvenih ljudi, spasio je velik broj Židova, te je potom uhićen i prebačen u Auschwitz, gdje je umro. Pokrenut je postupak za njegovu beatifikaciju.

Ovo će djelo svakako biti nezaobilazan naslov za onoga koji želi objektivno sagledati povijest Drugog svjetskog rata i povijest stradanja Židova, kako za znanstvenike tako i za širu publiku.

Marko Medved

